

Smuteční síně a krematoria v České republice: vybrané příklady přístupu k hodnotám a pochopení významu tohoto segmentu kulturního dědictví

Funeral Halls and Crematoriums in the Czech Republic: Selected Examples of the Approach to Values and Understanding the Significance of This Segment of Cultural Heritage

Petr Svoboda – Renata Vrabelová – Martin Šolc

Abstrakt: Funerální stavby z období 20. století realizované na území dnešní České republiky představují mimořádné bohatství prefabrikací téměř nespoutané tvůrčí architektury spojené s kvalitním uměleckým a řemeslným vybavením. Většina z nich stále slouží svému účelu a významná část si rovněž uchovává značnou míru autenticity. Státní památkové péči tak krematoria a smuteční síně nabízejí značný potenciál, a to i vzhledem ke skutečnosti, že zejména profánní síně z druhé poloviny 20. století jsou typově výjimečné i v mezinárodním kontextu. Článek představuje šestici konkrétních staveb s různými druhy památkových či pamětových hodnot a předestírá rozdílné přístupy k jejich ochraně. V obecné rovině se zamýšlí nad důvody, proč tyto stavby chránit a jak toho dosáhnout.

Klíčová slova: smuteční síň; krematorium; památková péče; architektura 20. století; funerální architektura

Recenzovaný odborný článek vznikl na základě institucionální podpory dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace poskytované Ministerstvem kultury.

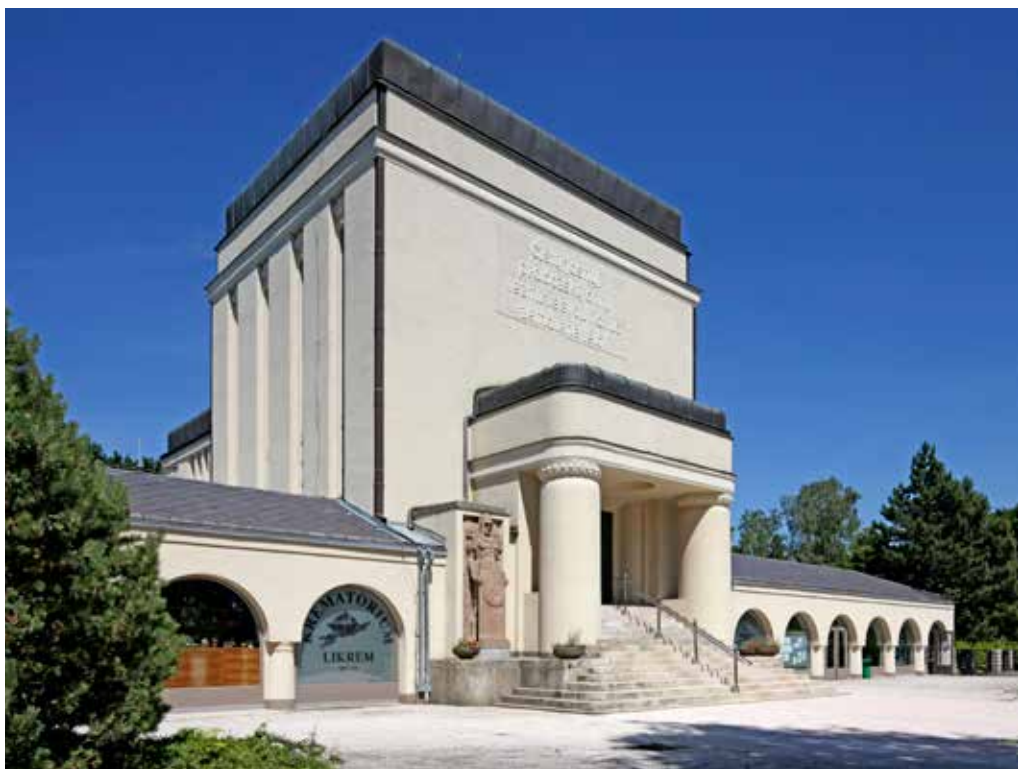
Abstract: Funerary architecture from the 20th century constructed on the territory of the current Czech Republic represent an extraordinary wealth of prefabricated, almost unrestrained creative architecture combined with high quality artistic and craft furnishings. Most of them are still serving their original purpose and a significant part of them also retain a considerable degree of authenticity. The crematoria and funeral parlours thus offer considerable potential for the State Heritage Protection, not least because the profane halls from the second half of the 20th century are exceptional in type, even in an international context. This article presents six specific buildings with different types of heritage or commemorative value and presents different approaches to their protection. In general terms, it considers the reasons for protecting these buildings and how to achieve this.

Keywords: funeral parlour/hall; crematorium; heritage protection; 20th century architecture; funeral architecture

The peer-reviewed professional article was created on the basis of institutional support for the long-term conceptual development of a research organization provided by the Ministry of Culture.

Krematoria a smuteční síně představují typologicky neobyčejně zajímavou architekturu¹ spojenou výhradně s dobou 20. a 21. století, ještě přesněji s dobou po první světové válce. Přestože vůbec první krematorium na našem území bylo postaveno v Liberci podle projektu drážďanského architekta Rudolfa Bitzana ještě v letech 1915–1917, za Rakouska-Uherska, kde byl žeh zakázán, nemohlo být uvedeno do provozu před vznikem

1 Typologickému vývoji a dějinám smutečních síní se podrobně věnuje: KOVÁŘ, Jan – DLÁBIKOVÁ Ivona – PEŘINKOVÁ, Martina, *Smuteční síň: Prostor rituálu přechodu na jiný svět*, Ostrava 2020; stejně tak: CHROMKOVÁ, Lucie, *Smuteční síň v architektuře Českých zemí v letech 1954–2017*, nepublikovaná diplomová práce, Olomouc: Katedra dějin umění Univerzity Palackého 2018; architekturu krematorií mapuje: SVOBODOVÁ, Markéta, *Krematorium v procesu sekularizace českých zemí 20. století: ideové, stavební a typologické proměny*, Praha 2013; k smutečním síním z 80. let 20. stol.: VÍCHERKOVÁ, Veronika, Na rozloučenou, in: (a)typ: *Architektura osmdesátých let*, VORLÍK, Petr (ed.), Praha 2019, s. 171–172.

Obr. 1. Krematorium v Liberci, pohled od jihozápadu, foto: NPÚ, Michael Čtveráček, 2009

samostatného Československa.² Jestliže výstavba krematorií souvisela s popularitou žehu a desakralizace je postihla spíše druhotně původním odmítáním tohoto způsobu pohřbívání církvemi, smuteční síně stavěné zejména po druhé světové válce už programově souvisejí se snahou komunistického režimu o přerušení vazeb mezi církevním obřadem a pohřbem. V každém případě jsou i nejstarší ze staveb zkoumané typologie relativně mladými památkami. Přístup památkové péče k takto mladým objektům na jednu stranu nemůže vybočit z dlouhodobě ustáleného paradigmatu, na druhou stranu mají tyto stavby svá specifika, která je třeba vzít na vědomí a promítnout do požadavků na ochranu, péči i každodenní provoz.

Prvním krokem je porozumění hodnotám, ať už urbanistickým, architektonickým, technologickým, materiálovým, výběru a provedení uměleckých děl či zohlednění společenského nebo historického významu.³ Následuje vyhodnocení, nakolik jde o hodnoty národního, regionálního či místního významu. Z hlediska památkové péče pak hraje klíčovou roli také autenticita stavby a schopnost jejího udržení. Vyhodnocení do značné míry determinuje podmínky pro prohlášení dané stavby za kulturní památku. Zde je třeba uvést, že navzdory snahám Národního památkového ústavu i dalších institucí a osob se v segmentu poválečných funerálních staveb podařilo za kulturní památku prohlásit pouze krematorium Praha-Motol,⁴ jinak už žádnou ze smutečních síní. Ani to však neznamená, že bychom na jejich ochranu měli rezignovat. I místně významné smuteční síně či nikoliv autenticky dochované stavby si zaslouží ochranu a citlivý přístup – ať už jde o díla místních architektů vybavená uměleckými díly (nejen) regionálních malířů, sochařů, sklářů

2 MENCL, František, *Příští pražské hřbitovy a kremace*, *Architekt SIA: Měsíčník pro architekturu, pozemní stavby a stavby měst*, 1942, roč. 41, č. 7, s. 157.

3 Hodnocení poválečných staveb se podrobně věnuje: VRABELOVÁ, Renata a kol., *Metodika hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století (se zaměřením na architektonické dědictví 60. a 70. let) vzhledem k jejich (možné) památkové ochraně*, Brno 2020.

4 Prohlášeno v roce 2021 pod rejst. č. ÚSKP 106763.

Obr. 2. Kaple Narození sv. Jana Křtitele v Dolních Kralovicích, foto: Miloš Bach, 2010, CC BY-SA 4.0

či dalších výtvarníků. Hodnota však může spočívat také ve společenském významu a využívání stavby. Ať už však ochranu zajišťuje stát, radnice nebo místní komunita, pravidla pro stanovení hodnotných prvků a způsobů péče o ně, pro případné přestavby a dostavby, jsou v principu totožná.

Posuny ve významu a chápání smutečních síní

Na počátku to byla téměř revoluce. Žeh namísto tradičního pohřbu do země znamenal odpoutání pohřebního rituálu od náboženství či alespoň rozvolnění do té doby tradičního sejetí. To, že bylo Československo jedním z průkopníků nového způsobu pohřbívání, jistě souviselo také se snahou o důsledné oddělení církve a státu.⁵ To je patrné i ve formě meziválečných staveb, pro které je archetypem spíše antický chrám než křesťanský kostel.⁶ Socialismus pak akcentoval téma „profánních“ smutečních síní. Ty měly zejména v menších sídlech, kde nebyla krematoria, nahradit kostely a kaple jako místa pro poslední rozloučení. Desakralizace pohřbů probíhala pod kontrolou systému v podobě byrokratické mašinerie a centrálního plánování. Systém komisionálního schvalování uměleckých děl, jež se měla stát součástí architektury, paradoxně nestál primárně na zákazech, ale mnohem více na autocenzuře umělců, z níž vycházelo především tematicky nekonfliktní umění.⁷

Po společenských změnách po roce 1989 se však sakrální funkce začala do smutečních síní vracet. Pozoruhodný příklad proměny sakrální smuteční síně na kapli nabízí

5 Viz NĚMCOVÁ, Kateřina, *Vztah státu a církve v první ČSR*, nepublikovaná diplomová práce, Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity 2007.

6 K této problematice podrobněji viz VRABELOVÁ, Renata – SVOBODA, Petr, *Reflexe mezinárodní architektury v československých funerálních stavbách*, *Zprávy památkové péče*, 2022, roč. 82, č. 3, s. 385–400.

7 Blíže k celému procesu např. VRABELOVÁ, Renata – ŠOLC, Martin – SVOBODA, Petr, *Funkce výtvarného umění v architektuře smutečních síní z pohledu památkové péče*, *Zprávy památkové péče*, 2023, roč. 83, č. 3, s. 270–286.

Obr. 3. Smuteční síň v Dolních Kralovicích, krátce po výstavbě na počátku 70. let 20. století, zdroj: PECHAR, Josef, *Československá architektura 1945–1977*, Praha 1979, s. 296

Dolní Kralovice. Úzce souvisí se zatopením původní obce po vzniku vodní nádrže Švihov. V důsledku napouštění (1972–1975) byl zničen také pozdně románský kostel svatého Jana Křtitele.⁸ Vedle zcela nového odsunutého centra obce vznikl také hřbitov, jehož součástí ovšem nemohl být kostel, ale smuteční obřadní síň. Autorem standardního návrhu tvořeného dvěma kubickými hmotami s plochou střechou (1966–1968) byl František Štráchal z Krajského projektového ústavu Praha. Okolí bylo doplněno o původní barokní sochařské prvky ze staré obce. Po revoluci byl objekt předmětem adaptace v důsledku absence původního románského kostela. Síň byla roku 2004 upravena v tradicionalistickém duchu na kapli Narození sv. Jana Křtitele (vysvěcena 2004) podle projektu Jana Falty⁹ a ve stejném roce vysvěcena kardinálem Vlkem. Základní kubus síně byl doplněn o sedlovou střechu, zalomený vstup zalicován a přetvořen do přístupnější formy aluze na portály kostelů; proměnu završila samostatně stojící zvonice před hlavním vstupem, která byla osazena dvojicí zvonů o hmotnosti 102 a 60 kg s automatickým zvoněním.¹⁰ Obdobným způsobem byla upravena síň u hřbitova na tzv. sakrální síň v nedalekých Bernarticích. Jistou „sakralizací“ prochází v menší či větší míře funerální architektura na celém území naší republiky. V některých případech postačí doplnění o náboženské artefakty, v jiných případech se jedná o dlouhodobý proces přizpůsobování požadavkům místní komunity, který ale nemusí být nutně završen vysvěcením. Takovou stavbou je smuteční síň v Kosticích (1976). Typový objekt byl již několikrát obnovován v duchu aktuálních požadavků – naposledy podle projektu (2021) Jany Košut Petrjánošové. Zato shodná stavba v sousedních Bořeticích si zachovává do dnešních dnů nezměněnou podobu z doby výstavby z přelomu 70. a 80. let. Nejpravděpodobnějším důvodem její nechtěné „konzervace“ je o poznání opečovávanější sousední barokní kostel sv. Anny, který místním plně dostačuje k náboženským a společenským aktivitám. Kostická smuteční síň se naopak těší pozornosti, která ji postupně zbavila dobových materiálů v interiéru i exteriéru a nahradila je současnými prvky – včetně vybavení řemeslného

8 VICHROVÁ, Veronika, *Zánik kostelů v důsledku výstavby přehradních nádrží na příkladu kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Kralovicích*, nepublikovaná diplomová práce, Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně 2010, s. 38.

9 Jan Falta, nar. 1966, architekt, památkář, absolvent Fakulty architektury na ČVUT v Praze.

10 BAŠTA, Antonín, Co nás čeká v druhém pololetí 2013?, *Dolnokralovický občasník*, červen 2013, s. 2.

Obr. 4. Smuteční síň v Kosticích, pohled k hlavnímu vstupu od severu, foto: NPÚ, Martin Šolc, 2018

Obr. 5. Smuteční síň v Kosticích, pohled do interiéru vybaveného náboženskými předměty, v současnosti odstraněno, foto: NPÚ, Martin Šolc, 2018

Obr. 6. Krematorium v Českých Budějovicích, krytý prostor před hlavním vchodem, foto: NPÚ, Roman Polášek, 2018

Obr. 7. Krematorium v Českých Budějovicích, interiér obřadní síně, foto: NPÚ, Roman Polášek, 2018

Obr. 8. Smuteční síň Podbořany, foto: NPÚ, Petr Svoboda, 2024

a uměleckého charakteru. Z původního zůstala pouze základní forma doplněná v době svého vzniku o element zvonice, který podtrhuje sakrální ráz stavby již od svého vzniku.

Obměnou postupně prochází také výtvarné umění, jež stavby smutečních síní mnohdy povyšovalo na tzv. gesamtkunstwerk. Důvody ale nejsou jen ideové či námětové. Ubývá zejména umění z textilu (tapiserie, art protis), které často utrpělo výkyvy klimatu či nedůslednou údržbou. Další změny jsou vyvolány provozními potřebami – zlepšením tepelně technických vlastností, přidáváním dalších společenských funkcí atp. Mnohé síně se tak mění k nepoznání (např. Havlíčkův Brod 2013, Kyjov 2015, Zábřeh 2019–2020, Starý Bohumín 2023–2024), jiné jsou demolovány (např. Broumov 2016, Vodňany 2021, Ostrava-Vítkovice 2022, Horní Benešov 2023, Vysoké Mýto 2023) a nahrazovány novostavbami. V řadě případů však nejde o od počátku zamýšlené kroky, spíše o vyústění postupných utilitárních úprav či o hledání ekonomicky nejúspornějšího řešení. Tímto však nechceme zpochybňovat často nemalé architektonické kvality novostaveb.

Reálně determinuje způsob péče o smuteční síně především jejich stáří. Z celkového počtu krematorií a smutečních síní má statut kulturní památky jen nemnoho zástupců, zároveň je však chráněna významná část krematorií a smutečních síní z doby před druhou světovou válkou (krematorium Pardubice je od roku 2010 dokonce národní kulturní památkou). Odborná péče včetně restaurátorských postupů je však uplatňována i u těch nechráněných. Příkladem může být nedávno obnovená (2023) smuteční síň na židovském hřbitově v Břeclavi z konce 19. století, která o památkovou ochranu přišla v souvislosti s tzv. pozdními zápisy.¹¹ Zcela jiná je situace u smutečních síní a krematorií z druhé poloviny 20. století. Pro 12 smutečních síní byl Národním památkovým ústavem do roku 2022 zpracován návrh na prohlášení za kulturní památku, ochrany se však

¹¹ Problematika se týká kulturních památek, které byly do státních seznamů zapsány podle pravidel stanovených v zákoně č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, až po 1. 1. 1988, tedy po nabytí účinnosti zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, kterým byl zákon č. 22/1958 Sb. zrušen. Že nejde o kulturní památky, stanovil s definitivní platností rozsudek Nejvyššího správního soudu č. j. 5 As 157/2019 – 27.

Obr. 9. Smuteční síň Telč, foto: NPÚ, Roman Polášek, 2019

dosud nedočkala žádná. Platí to pro bezmála ikonické stavby, jako jsou síně v Českém Brodě, Humpolci, Kamenici nad Lipou, Ledči nad Sázavou, Podbořanech, Rakovníku, Svitavách, Telči, Vsetíně, Zlíně nebo krematoria v Českých Budějovicích a Klatovech.

Rem Koolhaas ve své esejí o zrychlování památkové péče¹² píše, že jestliže v roce 1818 činil odstup pro prohlašování staveb za památky 2 000 let, v roce 1900 to bylo už 200 let a kolem roku 1960 20 let. V současnosti podle Koolhaase památková péče realitu předbíhá a v rámci novostaveb vzniká zcela soudobá „hvězdná“ architektura předurčená k památkové ochraně. V českých reáliích takové tvrzení určitě neobstojí, časová propast mezi výstavbou a uvědoměním si památkových hodnot se naopak v posledních desetiletích prodlužuje. V případě poválečných smutečních síní a krematorií dokonce riskujeme, že můžeme přijít o jednu kompletní významnou vrstvu architektury. Nejde ani tak o problém demolicí, jež se smutečními síním úplně nevyhýbají, ale především o mizení původní architektury pod nepromyšlenými nánosy izolačních vrstev a náhrady cenných, převážně přírodních materiálů těmi nejlevnějšími, avšak novými. Důvodem ztrát není primárně nezáměr veřejnosti nebo místních správců jednotlivých staveb – mnoho z nich se dodneška dochovalo v udržovaném a víceméně autentickém stavu. Právě naopak je příčinou ztráty hodnot snaha o údržbu a postupnou adaptaci těchto staveb, přičemž jednotlivé kroky jsou podnikány bez vize výsledného a dlouhodobě udržitelného stavu. Mnohdy jsou vyměňovány velmi kvalitní konstrukční prvky (např. kamenné dlažby a obklady, dřevěné dýhy) za levné a tuctové jen z důvodu nevelké opotřebovanosti a omšelosti, přičemž výměna vyjde o něco levnější než kvalitní čištění. Paradoxně se tu „hodnota stárí“¹³ namísto argumentu pro ochranu mění na důvod k odstranění. V tomto ohledu nese státní památková péče vinu nejen ohledně liknavého postoje k prohlašování mladých památek, ale také v oblasti osvěty.

Punc socialismu

Architektura doby socialismu se neodmyslitelně pojí s pojmy jako „typizace“ nebo „prefabrikace“. V žádném případě to však neznamená, že zprůměrnění stavebnictví se týkalo všech staveb. Právě smuteční síně a krematoria, snad díky svým typologickým

¹² KOOLHAAS, Rem – OTERO-PAILOS, Jorge, *Preservation is Overtaking us*, New York 2014.

¹³ Srov. RIEGL, Alois, *Moderní památková péče*, Praha 2003, s. 30–37.

Obr. 10. Smuteční síň v Humpolci, pohled od severozápadu, foto: NPÚ, Jan Klimeš, 2018

specifikám a drobnějšímu měřítku, prefabrikaci do značné míry unikly. Architekti a stavitelé sice museli vybírat z relativně úzké škály dostupných materiálů, dokázali s nimi ale pracovat dostatečně kreativně. Množství staveb z druhé půle 20. století snese srovnání s kvalitní evropskou či světovou architekturou. Přesto stigma socialistické architektury funguje – zcela otevřeně u laické veřejnosti a v tichosti u části veřejnosti odborné. Bez takového vysvětlení je obtížné pochopit nízké zastoupení památek z éry socialismu v památkovém fondu České republiky.

Právě takovou situaci vtipně popsal původem ruský historik umění Boris Groys, když si položil otázku: „Je vůbec možné mravně omluvit, když budeme ostatní umělecké směry naší doby připomínat současně se směry, kterými disponovaly represivní režimy získávající hegemonii fyzickou likvidací odpůrců?“ a zároveň na ni odpověděl, že jde o „trochu naivní a prostoduchý přístup k umění, který se postupně prosadil v uměnovědě 20. století“.¹⁴

Adaptace na podmínky 21. století

Má-li stavba sloužit svému původnímu účelu a nebýt muzealizována, nezbyvá než ji v průběhu času adaptovat na soudobé podmínky. Krematoria z meziválečného období byla v průběhu 60. a 70. let ve většině adaptována na využití plynu, což si vyžádalo kompletní výměnu kremační technologie. Část z nich (např. Plzeň, Pardubice) dnes již ke kremacím neslouží – tuto roli převzaly nově vybudované objekty – a proto byla konvertována na smuteční síně.

Převážná většina adaptací smutečních síní souvisí s požadavky provozu obřadů. Obvykle bývají zvětšovány kryté nástupní a výstupní prostory, případně bývá provoz usměrněn tak, aby se smuteční hosté čekající na obřad nepotkávali s odchovými. Zkušenosti s provozem byly sumarizovány jednak v soutěžích na typové objekty,¹⁵ od poloviny

14 GROYS, Boris, *Gesamtkunstwerk Stalin: rozpolcená kultura v Sovětském svazu: Komunistické postskriptum*, Praha 2010, s. 35; srov. též SZALAY, Peter, Památ a dějiny: Ochrana architektonického a urbanistického dědictví z období totalitních režimů na Slovensku, in: *Moderné a/alebo totalitné v architektúre 20. storočia na Slovensku*, MORAVČÍKOVÁ, Henrieta a kol., Bratislava 2013, s. 108–129.

15 KITTRICH, Josef, Soutěž na řešení typů vzorových projektů smutečních síní pro obce do 5000 a do 15000 obyvatel, *Architektura ČSR*, 1964, roč. 23, č. 7, s. 465–470.

Obr. 11. Smuteční síň Vsetín, soudobé zastřešení přístupového schodiště, foto: NPÚ, Ladislav Buchta, 2018

80. let pak v metodikách a typizačních směrnicích,¹⁶ jež kromě výstavby nových síní vedly i k úpravám těch stávajících. Zde je nutné podotknout, že typizace se v případě smutečních síní neprosadila – některé stavby sice byly replikovány, ale jen v omezeném počtu a s mnohými úpravami – příkladem může být třeba krematorium Jihlava a smuteční síň ve Velkém Meziříčí, případně smuteční síně v Chrudimi a Hlinsku.

Některé poválečné smuteční síně prošly konverzí. Asi nejznámějším příkladem je Galerie Na shledanou na hřbitově Malsička ve Volyni. Výstavba zdejší smuteční síně začala v akci Z na konci 80. let, po společenských změnách roku 1989 byla stavba zastavena a dokončena až roku 1992. Ke svému původnímu účelu nikdy nesloužila a využití jí dal až fotograf a kurátor Jan Freiberg, který tu vedl v letech 2010 až 2019 galerii, kde umělci vytvářeli díla v rámci rezidenčních pobytů. Jiným příkladem je smuteční síň v Brně-Židenicích, jež po ukončení provozu prošla fází progresivního chátrání a ožila až zásluhou místních patriotů.

Častější než úplné konverze jsou adaptace staveb. Na základě autorského zákona¹⁷ by si měl vlastník objektu pro tyto práce, pokud přesahují nezbytně nutnou míru, vyžádat souhlas autora. Autorských rekonstrukcí se tak dočkala například síň ve Vyškově, pro kterou výtvarník Valér Kováč zpracoval v roce 2018 i nové umělecky ztvárněné prvky, jako je čelní stěna s citátem Jana Zahradníčka, dále řečnický pultík nebo stojany na věnce a kytice. Prozatím nedokončenou autorskou renovací včetně přístavby je smuteční síň v Chrudimi.

Zcela běžně jsou smuteční síně rozšiřovány, zpravidla za respektování metodických východisek pro provoz formulovaných již v 80. letech minulého století. Vytvářejí se samostatné čekárny pro rodinu zesnulého, provoz se upravuje na jednosměrný, zvětšuje se sociální zázemí, přidávají se technologie pro projekci filmů a fotografií, zastřešují se

16 Z nich nejucelenější: REJCHL, Milan – SMLSAL, Otakar, *Smuteční obřadní síně. Typizační směrnice stavebního objektu. T 503 07/5*, Praha 1987 (doplněno 1988).

17 Zákon č. 121/2000 Sb., Zákon o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, § 38d.

Obr. 12. Smuteční síň Vyškov-Dědice, pohled na hlavní vstup, foto: NPÚ, Petr Svoboda, 2022

Obr. 13. Smuteční síň Vyškov-Dědice, detail s betonovým reliéfem od Valéra Kováče, foto: NPÚ, Petr Svoboda, 2022

Obr. 14. Smuteční síň Vyškov-Dědice, interiér síně po autorské rekonstrukci, foto: NPÚ, Petr Svoboda, 2022

nástupní a výstupní prostory. Jestliže někde je snaha provést úpravy ve stejném stylovém duchu, v jakém byla původní stavba (Vyškov-Dědice), jinde jsou prováděny zcela soudobé intervence. Za zdařilé lze považovat například zastřešení přístupu k obřadní síni na Ústředním hřbitově v Brně (2017), naopak kontroverzně působí hyperbolický paraboloid zastřešení schodiště smuteční síně ve Vsetíně (2008–2009).

Zcela zvláštním případem jsou síně, které se od doby svého vzniku změnily k nepoznání, jen postupně si vydobývaly přijetí místní komunitou a neaspirují na památkovou ochranu, přesto nepostrádají silný příběh, zahrnují umělecká díla místních výtvarníků a jsou součástí místního dědictví. Takovým příkladem je síň v Hodoníně nebo síň v Koryčanech na Kroměřížsku.

Různé způsoby údržby a adaptace smutečních síní dokumentujeme v několika krátkých případových studiích, kterými jsme se snažili postihnout různé přístupy k zachování různých hodnot. Smuteční síň v Českém Brodě je příkladem jedné z nejhodnotnějších staveb architektury 60. a 70. let. Upozornil na ni již dřívější výzkum Národního památkového ústavu,¹⁸ na jehož základě bylo připraveno a podáno celkem 12 návrhů na prohlášení za kulturní památku (10 smutečních síní a 2 krematoria). Obřadní síň nového židovského hřbitova v Ostravě jsme vybrali jako jedinou židovskou smuteční síň z 2. poloviny 20. století na území ČR. Byla postavena v samém závěru socialistické éry a dosud se nachází v autentickém stavu, dochází jen k běžné údržbě. Podobný, z památkového hlediska prakticky vzorový přístup zvolili správci smuteční síně v Chrudimi. Zde již je třeba s ohledem na provozní potřeby objekt adaptovat, projekt byl svěřen autorovi původní stavby a zatím čeká na realizaci. Velmi obdobná je situace u pozoruhodné síně v Brumově-Bylnici. V tomto případě už nebylo možné adaptaci svěřit autorům originálního díla, přesto je zvolený způsob obnovy v zásadě velmi citlivý k zachovaným hodnotám,

18 Projekt Analýza a prezentace hodnot moderní architektury 60. a 70. let 20. století jako součásti národní a kulturní identity ČR, DG16P02R007 byl v letech 2016–2020 financován Ministerstvem kultury v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje.

Obr. 15. Obřadní síň na Ústředním hřbitově v Brně s nově zastřešeným přístupem, foto: NPÚ, Andrea Duchalíková, 2020

jen s několika drobnými kontroverzemi. Nemohli jsme opomenout ani dramatický příběh smuteční síně v Brně-Židenicích, dlouhou dobu chátrající, která doslova „utekla hrobníkovi z lopaty“ zásluhou občanského vzepjetí a díky podpoře místní samosprávy. Smuteční síň v Koryčanech je dokladem objektu, jenž se nezachoval v dostatečně autentické podobě, ani si nezískal oblibu či respekt z důvodu mimořádné architektury. Je však nositelem silného příběhu. Mnoho dalších příkladů pak autorský tým zpracovává pro připravovanou výstavu s kritickým katalogem, jež průřezově zmapuje krematoria a smuteční síně z 20. století na území České republiky.

Smuteční obřadní síň v Českém Brodě

Městský národní výbor v Českém Brodě řešil neutěšenou situaci se zajišťováním pohřbů již od počátku 50. let. V roce 1954 byl pod hlavičkou Státního projektového ústavu pro výstavbu měst a vesnic vypracován investiční úkol na výstavbu nové obřadní síně s vlastní márnicí v areálu městského hřbitova na Malechově. K realizaci došlo na základě četných urgencí vedení města směrem k Okresnímu výboru KSČ až v roce 1958. Úkol dostal na starost Jaroslav Kándl¹⁹ jako hlavní architekt, který vypracováním projektu pověřil Luděk Hanfa.²⁰ Z návrhu je zřejmé, že tvůrci již počátkem 50. let otevřeně inklinovali k mezinárodním vzorům, takže podoba této smuteční síně se vymyká dobově užívanému kánonu, vládní nomenklaturou příkazovanému socialistickému realismu. Českobrodská smuteční síň je běžně charakterizovaná jako jeden z prvních projevů²¹ tzv. bruselského stylu, tedy české verze mezinárodní moderny, potvrzené československou expozicí na mezinárodní výstavě Expo 58 v Bruselu.

19 Jaroslav Kándl, 1917–1979, výtvarník, architekt, ilustrátor, grafik, autor ilustrací a kreslených filmů.

20 Luděk Hanf, 1927–1984, architekt, absolvent brněnské techniky v roce 1952.

21 O desetiletí později Luděk Hanf vyprojektoval smuteční obřadní síň do Mostu, zde společně se Stanislavem Francem, s využitím systému závěsné fasády.

Obr. 16a. Smuteční obřadní síň v Českém Brodě, celkový pohled od vstupu na hřbitov, foto: NPÚ, Renata Vrabelová, 2024

Realizovaná podoba obřadní síně se liší od úvodního projektu z roku 1956 – postrádá některé zadáním požadované pomocné provozy, čímž se podařilo významně snížit jak celkovou kubaturu, tak investiční náklady téměř na polovinu. Výstavba byla zahájena v prosinci roku 1958, o rok později byla obřadní síň předána do užívání,²² s doplněním nasvícení kovové plastiky na čelní stěně nad katafalkem.²³

Samotná obřadní síň je řešena jako kubus, kdy železobetonová rámová konstrukce nese převýšenou, červenými lícovými cihlami vyplněnou hmotu, vznášející se nad proskleným přízemím. Popření tíhy hmoty vyjadřuje spiritualitu stavby.²⁴ Čtvercový půdorys je po obvodu členěn vždy do pěti travě vyplněných okny a na čelní fasádě uprostřed dveřmi hlavního vchodu. V původně realizované podobě byla okna opatřena mřížemi, které se do dnešní doby nedochovaly, původní nedělená okna byla nahrazena plastovými s horní větrací částí.

Spolupráce s umělci byla zajištěna obvyklou cestou přes Fond výtvarných umění. Autory výtvarně pojednaných umělecko-kovářských funkčních a dekorativních prvků jsou absolventi Vysoké školy umělecko-průmyslové v Praze Pavel Krbálek²⁵ a Josef Symon.²⁶

22 Technické služby Český Brod, archiv, *Průvodní a technická zpráva, Č. Brod – obřadní síň*, č. zak. 7884/PP, Praha, 31. 7. 1956.

23 Technické služby Český Brod, archiv, *Zápis z předání a převzetí dokončené stavby obřadní síně a márnice v Českém Brodě ze dne 11. prosince 1959*.

24 KOUKALOVÁ, Šárka, *Smuteční obřadní síň Český brod. Návrh na prohlášení za kulturní památku*, Praha 2022, uloženo ve spisovně Národního památkového ústavu, ÚOP středních Čech v Praze.

25 Pavel Krbálek (1928–2015), český sochař, šperkař a malíř, absolvent Školy uměleckých řemesel (ŠUR) v Brně a Vysoké školy umělecko-průmyslové v Praze.

26 Josef Symon (1932–2021), výtvarník, sochař, šperkař, absolvent Keramické školy a Vysoké školy umělecko-průmyslové v Praze.

Obr. 16b. Smuteční síň Český Brod, centrální pohled od vchodu na obřadní síň s čelní stěnou, foto: NPÚ, Renata Vrabelová, 2024

V interiéru je jejich kovová tepaná plastika na čelní stěně nad katafalkem a na stropě trojúhelníkové kryty svítidel. V exteriéru se stejní autoři podepsali na fasádě – prosklené plochy mezi sloupy v přízemí ochránili subtilními mřížemi s abstraktním motivem, jejich dílem jsou i vrata hlavního vjezdu a vchodu do hřbitovního areálu.

Současná podoba obřadní síně je velmi minimalistická, jak formálně, tak provozně. Místnost pro výstavu zesnulého nebyla realizována, chlazená márnice se již nepoužívá, rakve jsou přivázeny těsně před obřadem, a pokud se nejedná o pohřeb do země, tak následně opět odvezeny pohřební službou ke kremaci. Manipulace s rakvemi probíhá pouze horizontálně na vozících, katafalk z plechové konstrukce s jedním bočním křídlem otvíravým je tomu přizpůsoben tak, aby do jeho vnitřního prostoru mohl zajet vozík s rakví. Katafalk od obřadní síně odděluje opona.

Českobrodská obřadní síň byla kladně přijímána i v dobovém odborném tisku. František Cubr ji v časopisu *Architektura ČSR* v roce 1970 zhodnotil jako „komorní, prostou bezozdobnou stavbu“ patřící k těm, které „si udržely kontinuitu nezkreslených názorů“.²⁷ Hodnota stavby spočívá v realizaci dobové ojedinělé architektury, ve formálním vyjádření navazujícím na pokračující vývoj mezinárodních tendencí. Absence původních výtvarně pojednaných okenních mříží, zřejmě související s výměnou oken, bohužel snižuje autenticitu původního výtvarného záměru. I přes tuto skutečnost je objekt smuteční obřadní síně významným dokladem dobových snah o vyjádření moderního architektonického názoru tak, jak by se pravděpodobně mohl vyvíjet, pokud by nebyl přerušen poválečným sovětským vlivem. Mimo jiné je stavba dokladem úzké spolupráce architektů s umělci.

27 Srov. CUBR, František, Tvůrčí skupina Stanislav Franc, Luděk Hanf, Jan Nováček, *Architektura ČSR*, 1970, roč. 29, č. 2, s. 49.

Obr. 17a. Obřadní síň nového židovského hřbitova v Ostravě, pohled k hlavnímu vstupu, foto: Jiří Mec, 2024, CC BY-SA 4.0

Vzhledem k významu stavby z hlediska formálních raných dobových tendencí, i přes absenci některých původních prvků, byl v roce 2022 jako jeden z výsledků projektu Moderní architektura 60. a 70. let²⁸ zpracován návrh na prohlášení českobrodské smuteční síně kulturní památkou.²⁹ K prohlášení však dosud nedošlo.

Obřadní síň nového židovského hřbitova v Ostravě

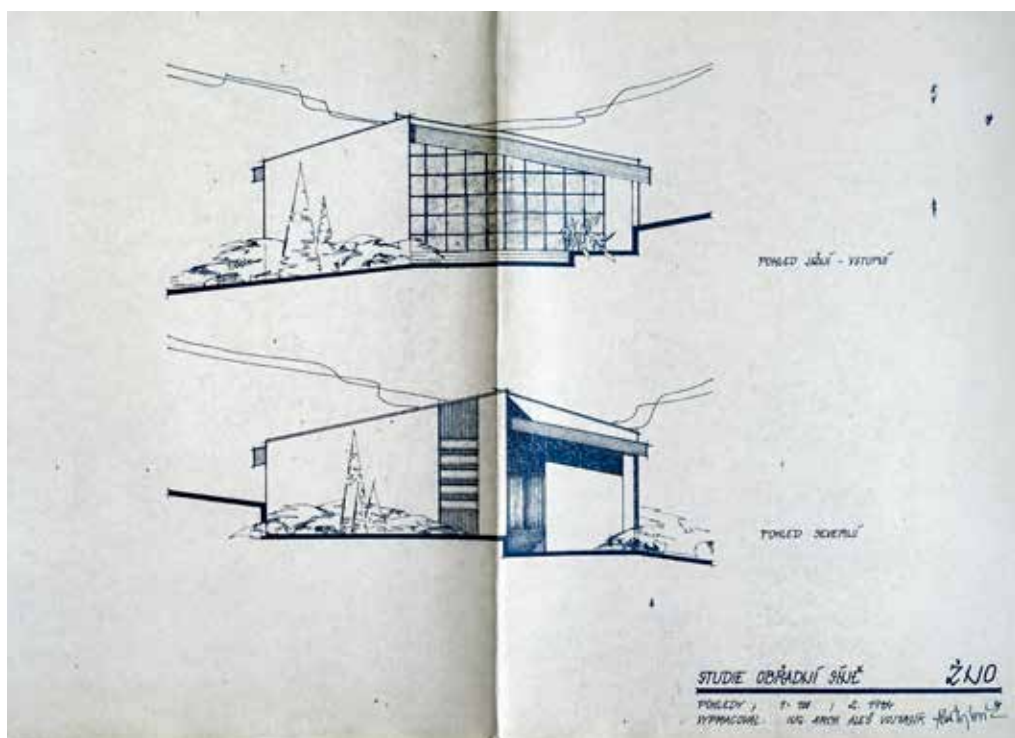
Podstatná část obřadních a smutečních síní vznikala na našem území v ateistickém ovzduší normalizované společnosti. Této skutečnosti byly přizpůsobeny požadavky na jejich formu a účel. Přesto se v době „nápravy“ národa pod taktovkou komunistické strany objevily snahy vyhovět i věřícím v jejich nárocích na církevní obřad spojený se smrtí. V sousední Německé demokratické republice, podléhající podobně tvrdé ateizaci, probíhal program *Kirchen für neue Städte*. Program úzce navázal na *Evropský rok ochrany památek* (1975), jehož se tato země politicky a ekonomicky začleněná do východního bloku, na rozdíl od naší, aktivně zúčastnila. Zde šlo však spíše o pragmatický přístup, jenž umožnil tradičním církvím ze Západu, na základě smlouvy s Německou spolkovou republikou, investovat do výstavby nových a do obnovy válkou zničených církevních objektů.³⁰ Do pádu Berlínské zdi bylo východoněmeckým církvím předáno k užívání okolo 70 novostaveb kostelů a komunitních center, které se typologicky od našich smutečních a obřadních síní sice mírně lišily, ale architektonickým ztvárněním si jsou nápadně blízké.

„Uvolňování“ poměrů nebylo u nás motivováno v oblasti církevní otázky přílivem západních peněz, ale vytrvalostí ostrakizovaných náboženských komunit. Mohly tak vzniknout stavby jako římskokatolický kostel sv. Josefa v Senetářově (1969–1971), sbor

²⁸ Viz též pozn. 18, záznam v aplikaci Památkový katalog v části soupis pod č. 2000006619.

²⁹ Viz pozn. 24.

³⁰ Problematice se věnuje sborník BERKEMANN, Karin (ed.), *Kirchen für neue Städte: Religiöses Bauen der Spät- und Postmoderne in der DDR*, Berlin 2024.

Obr. 17b. Studie obřadní síně od Aleše Vojtasíka, 1984, jižní a severní pohled, zdroj: Slezská Ostrava, Odbor stavebního řádu, foto: NPÚ, Martin Šolc, 2024

Bratrské jednoty baptistů v Jablonci nad Nisou (1970–1976), modlitebna Církve adventistů sedmého dne v Praze na Smíchově (1982–1985), římskokatolický kostel svatého Václava v Mostě (1983–1989) a několik dalších.³¹ Válkou a emigrací zdevastovaná židovská komunita měla sotva dostatek sil k zajištění správy zbývajících zděděného majetku sloužícího k náboženským úkonům, natož k realizaci novostaveb. Přesto se ve Slezské Ostravě objevila stavba obřadní síně náležející této církvi (1986–1988). Obecně tyto specifické objekty na pomezí funerální a sakrální architektury slouží, na rozdíl od univerzálního křesťanského kostela, v židovské liturgii výlučně k rozloučení s mrtvými.

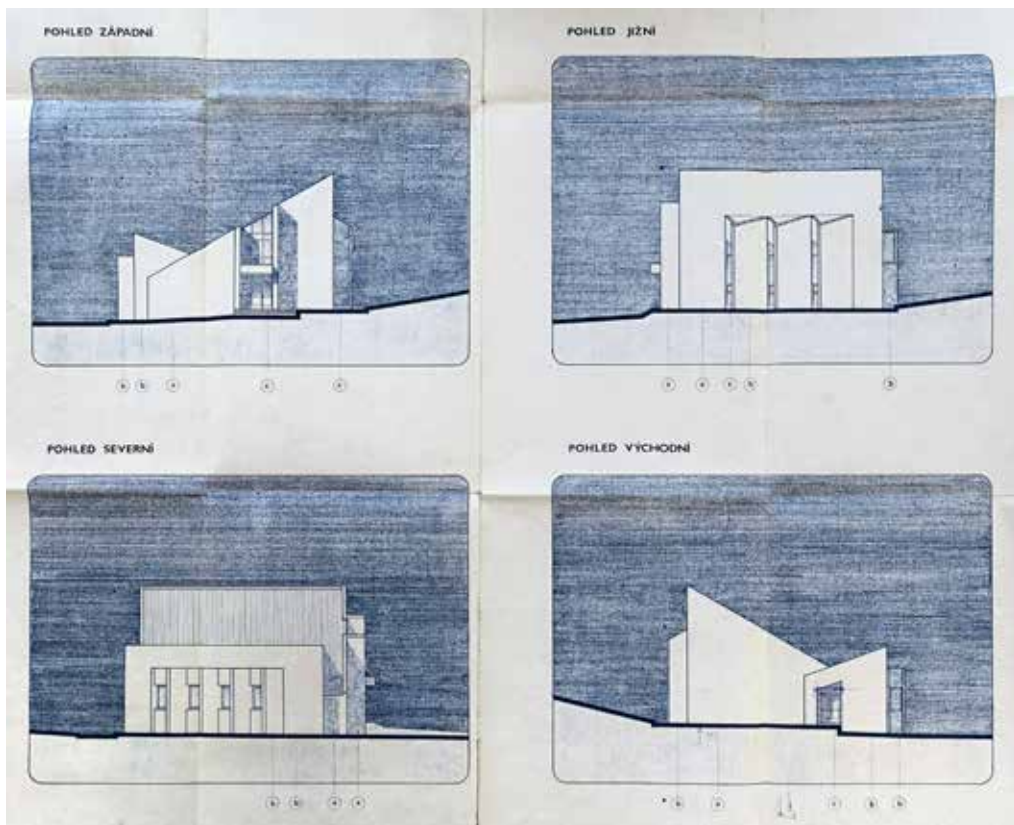
Okolnosti vzniku této jediné židovské náboženské stavby 2. pol. 20. stol. na našem území jsou pohnuté. Od 60. let bylo počítáno se zrušením městského hřbitova v Moravské Ostravě, jehož součástí byla i židovská část (1872) s veškerým zázemím sloužícím ke správě hřbitova a vykonávání pohřebního obřadu. Uložení ostatků se vinou tohoto zásahu přesunulo na nové pohřebiště ve Slezské Ostravě (1965), jehož součástí měla být nová „židovská hřbitovní budova“.³² Představitelé ostravské židovské náboženské obce ještě na počátku 70. let neúspěšně usilovali o zařazení starého hřbitova na seznam kulturních památek.³³ Zásadní posun nastal 1. července 1977, kdy nabylo účinnosti nařízení Obvodního národního výboru v Ostravě o zrušení pohřebiště na Gottwaldově třídě.³⁴ S tímto se definitivně pojí částečný přesun náhrobků do Slezské Ostravy a likvidace pohřebiště podle ujednání s židovskými zástupci z ledna 1984, kdy měl být hřbitov

31 Blíže k moderním církevním stavbám viz VAVERKA, Jiří, *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*, Brno 2004; KOPEČEK, Pavel, *Liturgie a architektura: moderní sakrální architektura v Čechách a na Moravě*, Olomouc 2013.

32 Židovské muzeum v Praze, archiv, fond ŽNO Ostrava po roce 1945, k. 22, inv. č. 67, Plány židovského hřbitova Slezská Ostrava 1962–1968.

33 Židovské muzeum v Praze, archiv, fond ŽNO Ostrava po roce 1945, k. 2, inv. č. III/7, Protokoly výbořových schůzí, 21. 10. 1985.

34 Upozornění občanům, *Ostravský večerník*, 1977, č. 168, 26. 08., s. 2.

Obr. 17c. Pohledy k realizované podobě obřadní síně Židovské náboženské obce od Otmaru Ligockého, 1985, zdroj: Slezská Ostrava, Odbor stavebního řádu, foto: NPÚ, Martin Šolc, 2024

vyklizen do konce června 1985.³⁵ Celou tuto anabázi zakončila demolice staré obřadní síně (1988) a uvedení do provozu nové.³⁶

Oproti původním úvahám o úpravě hřbitova z konce 60. let a první studii obřadní síně od Aleše Vojtasíka³⁷ z února 1984 byla nová stavba nakonec umístěna ve větším odstupu od hlavní komunikace s dramatictější uspořádáním hmot. Vojtasík, jako zástupce obvodního národního výboru, ve své studii stavbu na téměř čtvercovém půdorysu orientoval hlavním vstupem k jihozápadu, čímž ústřední síň otevíral do prostranství hřbitova a uzavíral k ostatním světovým stranám. Vstupu měla dominovat prosklená stěna, která byla jediným významnějším signifikantním prvkem odkazujícím na dobový úzus v jinak architektonicky rozmanité typologické řadě smutečních síní. Objem stavby, bez zbytečných nároků na stavební výrobu realizovanou v akci Z, ukončovala sedlová střecha. Toto architektonicky a stavebně nenáročné řešení nakonec nahradil finální projekt, který vypracoval Otmar Ligockí³⁸ z ostravské pobočky Projekty Praha (leden 1985).

Ligockí využil průniku dvou hmot zakončených pultovými střechami k dosažení dynamického účinku. Efektivní expresivní řešení variující vcelku tradiční dynamiku trojúhelníkové formy s příkrou sedlovou střechou doplnil o obvyklé prosvětlení vnitřních prostor za pomoci zkosených rizalitů. Objekt byl na hlavním průčelí opláštěn krkonošským mramorem, který se zaručila pro svůj objekt, z téměř uzavřených lomů, zajistit samotná židovská obec.³⁹ Po schválení projektu proběhla svépomocná realizace stavby, která

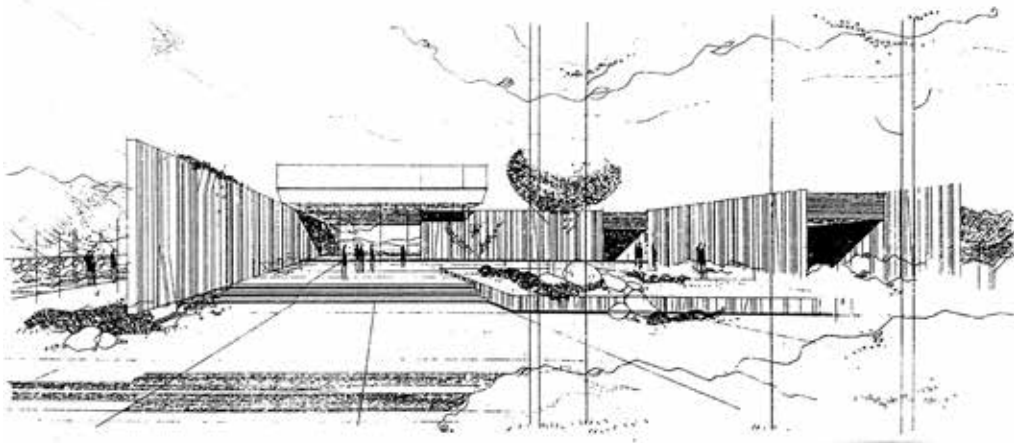
35 Viz pozn. 33.

36 KLENOVSKÝ, Jaroslav, *Židovské památky Ostravy*, Ostrava 1998, s. 45.

37 Aleš Vojtasík, nar. 1954, architekt, absolvent brněnské techniky.

38 Otmar Ligockí, nar. 1944, projektant, stavební inženýr.

39 Viz pozn. 33.

Obr. 18a. Smuteční síň Chrudim, perspektivní skica, Jan Třeštík, 1983, reprofoto: archiv Jana Třeštíka

Obr. 18b. Smuteční síň Chrudim, realizovaná stavba po dokončení, reprofoto: archiv Jana Třeštíka

začala sloužit svému účelu v roce 1988. Nad hlavní vstup byl umístěn hebrejský nápis „Dům určený všemu živému“ a do interiéru bylo přesunuto vybavení z demolované síně. Po revoluci byla v interiéru umístěna pamětní deska 8 000 obětí šoa, za něž se každoročně v tomto objektu koná tryzna.⁴⁰ Tím se stavba vedle místa rozloučení stala i místem paměti. Dodnes objekt slouží v téměř intaktním stavu svému původnímu účelu.

Smuteční obřadní síň v Chrudimi

Na základě vítězství v soutěži z roku 1980 vyprojektoval architekt Jan Třeštík⁴¹ z pardubického Stavoprojektu pro hřbitov na jihozápadním okraji Chrudimi smuteční síň zřetelně konvenující formálním znakům pozdní moderny. Architekt současně řešil dopravní napojení, existující komunikaci se smíšeným provozem přeměnil na parkový parter pouze pro pěší, dopravní obsluha byla navržena nově, včetně parkoviště.

⁴⁰ KLENOVSKÝ, J., *Židovské památky*, s. 48.

⁴¹ Jan Třeštík, nar. 1936, architekt a urbanista, působil ve Stavoprojektu Hradec Králové, pobočka Pardubice.

Obr. 18c. Smuteční síň Chrudim, pohled na čelní stěnu s katedrálkem, s původními lavicemi, reprofoto: archiv Jana Třeštika

Hlavní vstup do budovy, půdorysně koncipované do tvaru písmene T, je alejí od hlavní komunikace. Vyvýšené plato nástupního prostoru je dlážděné keramickými čtverci, které se částečně, se zohledněním funkce, uplatňují i v rámci interiéru. Dispozice obřadní síně vychází z promyšlené koncepce smutečního obřadu: příchod a příprava s výstavem těla zemřelého, následně samotný obřad a odchod s možností sdílení pozůstalých. Vstupovat je možno buď do čekárny pro veřejnost, nebo do čekárny pro blízké pozůstalé v sousedství s místností pro vystavení těla zesnulého. Stejný vstup vede do kanceláří, v jihozápadní části je technické a provozní zázemí.

Téměř čtvercový půdorys obřadní síně vymezují nosné, výtvarně pojednané stěny z pohledového betonu. Centrální prostor síně zastřešuje mohutná, na výšku dvoumetrová příhradová konstrukce, po obvodu obložená kamennými plotnami z trachytu.⁴² Levitující střešní deska, vynesená nad úroveň přízemní, horizontálně rozprostřené hmoty celého objektu, je od obvodových stěn oddělená proskleným horizontálním pruhem. Dřevěný podhled přechází z interiéru i do vnější, půdorys přesahující části. Plně prosklená jižní stěna smuteční síně nabízí výhled do zeleně se stromy na proměnlivém pozadí okolních polí. Kontrast prosklených stěn v rámech z masivního dřeva a plných zdí převážně z pohledového betonu je základním výtvarně působícím motivem celého objektu.

⁴² Trachyt je kámen, který se stárnutím vizuálně blíží mramoru, je více náchylný k popraskání. Barevnost kamene se mění v průběh let, ale i s postupem těžby. Zde použitý kámen pravděpodobně podle sdělení autora pochází z bývalé Jugoslávie.

Obr. 18d. Smuteční síň Chrudim, interiér v současné podobě, foto: NPÚ, Renata Vrabelová, 2023

Na východní straně vybíhají z půdorysu budovy betonové bloky jako paravány, vymezující na severu nástupní terasu a na jihu nádvoříčko v návaznosti na interiér samotné obřadní síně. Vznikl tak pohledově krytý prostor, vhodný pro zklidnění a postupný návrat do reality života po smutečním obřadu. Takové řešení odpovídá koncepci bezkolizního jednosměrného provozu pro důstojný průběh na sebe navazujících obřadů.

Ke spolupráci na vybavení interiérů přizval autor svého synovce, architekta Aleše Langa.⁴³ Na výtvarných detailech a doplnění interiérů s architektem Třeštíkem často spolupracoval výtvarník Alva Hajn.⁴⁴ Ten je autorem prostorově působivého reliéfu s centrálním, vertikálním rostlinným motivem na stěně v čekárně pro veřejnost. Do atria v čekárně pozůstalých umístil kruhovou plastiku z bílého pohledového betonu s fontánkou. Voda symbolizuje plynulost, proměnlivost, neustálý pohyb a změnu – výtvarný prvek zde zhmotňuje Herakleitův výrok „panta rhei“.⁴⁵

Velké plochy pohledového betonu v exteriéru ztvárnil akademický sochař Josef Dušek.⁴⁶ Na stěně při vstupu do objektu vytvořil velkoplošný jemný reliéf s florálním motivem, rozkvetlé květy zde symbolizují život, ty vadnoucí odcházení a zlomené zánik.

43 Informace z: Jana Řehořová (dcera Jana Třeštíka), manuskript, 6. 5. 2024; Aleš Lang, nar. 1955, architekt, specialista na interiéry.

44 Alva Hajn (1938–1991), malíř a sochař, významný představitel pardubické umělecké scény, člen skupiny výtvarníků Sekce mladých, pozdější Starý psi.

45 Jana Řehořová (dcera Jana Třeštíka), manuskript, 6. 5. 2024.

46 Josef Dušek, nar. 1938, ak. sochař, restaurátor, malíř, známý zejména jako restaurátor barokních pískovcových soch.

Autorská svítidla ve smuteční síni jsou dílem dvojice Jaromír Rybák⁴⁷ a Gizela Šabóková.⁴⁸ Svítidla, která jsou výraznou součástí interiéru obřadní síně, vypadají jako svíce v obrácené poloze – zavěšené plamenem dolů, s již oddělenou „odkapávající duší“. Rytmičky gradovaná, centrálně umístěná řada svítidel směřuje na osu katafalku, nad kterým jsou ve zhuštěném odstupu zavěšené tři takovéto „svíce“. Osvětlený prostor za katafalkem symbolizuje světlo, do kterého odchází duše zesnulého.

Čelní stěna je pojednaná v kombinaci kamenného, ústupkově vyskládaného obkladu a dřevěných ploch. Katafalk je provedený v bílém travertinu, stejný kámen je použit na podlaze, kde je doplněný rastrem z čtvercových cihelných dlaždic. Původní dřevěné lavice se do dnešní doby nedochovaly.

Smuteční síň od svého vzniku slouží pro pietní rozloučení se zesnulými, ke zpopelnění je využíváno pardubické krematorium. Objekt není kulturní památkou, i když disponuje pozoruhodnými architektonickými a umělecky výtvarnými hodnotami.

V letech 2014 a 2017 architekt Jan Třeštík vypracoval projekt rozšíření provozní a administrativní části, s částečným navýšením kapacity obřadního prostoru. Ve výtvarném pojetí a kompozici nově vkládaných forem autor zachovává koncepci původního výtvarně architektonického řešení.⁴⁹ K realizaci navrhovaných úprav navzdory již nevyhovujícímu technickému stavu síně dosud nedošlo.

Smuteční síň v Brumově-Bylnici

Potřebu důstojného pohřbívání a smutečních obřadů s tím spojených bylo potřeba řešit i v tak silně katolicky orientované oblasti, jakou je území Bílých Karpat v současném Zlínském kraji. Město Brumov-Bylnice, sloučené roku 1965 ze dvou do té doby samostatných obcí, k tomu přistoupilo až počátkem 70. let. Do té doby bylo možné absolvovat necírkevní obřady v krematoriích v Brně nebo Ostravě, což vzhledem ke vzdálenosti a cestovním nákladům bylo pro mnoho lidí, kteří by se rádi se zesnulým rozloučili, neúnosné. Jak uvádí projektové zadání, „i tak vzniká národohospodářská škoda vyplývající ze ztráty jednoho pracovního dne každého smutečního hosta“.⁵⁰

Zadáním města bylo ekonomicky co nejúspornější řešení, a to jak v realizaci stavby, tak v provozu smuteční síně s márnici. Požadovány byly pomocné provozy v nejnútnejším rozsahu: místnost pro pozůstalé s výstavem, místnost pro obřadníka, šatna a sociální zařízení pro pracovníky hřbitova, sklad uren a rakví, márnice pro 8 rakví a rovněž sociální zařízení pro návštěvníky hřbitovního areálu.⁵¹ K umístění důstojného stánku pro poslední rozloučení se zesnulými byl vybrán prostor v předpolí místního hřbitova, v sousedství kostela.

Projektovým úkolem byli pověřeni architekti Miloslav Kadeřábek⁵² a Jaroslav Zbořil⁵³ z inženýrského střediska Společnosti přátel žehu v Praze 1, kteří již v té době měli za sebou několik architektonicky velmi zajímavých realizací smutečních síní. Zdejší smuteční síň umístili v prodloužení severojižní osy transeptu kostela sv. Václava. Navrhli dvoupodlažní objekt s prvním podlažím zapuštěným do terénu. Široké schodiště k hlavnímu vchodu jak do areálu hřbitova, tak do obřadní síně stoupá od města k nástupnímu platu, které je v úrovni okolního terénu současně střechou technických místností v prvním podlaží.

Vlastní smuteční síň je navržena na kruhovém půdorysu o průměru 12 m. Po obvodu kruhu je vztyčeno 18 železobetonových pilířů obdélníkového půdorysu 100 × 28 cm,

47 Jaromír Rybák, nar. 1952, malíř, sochař a sklářský výtvarník, absolvent Střední uměleckoprůmyslové školy sklářské v Železném Brodě, na Umprum v Praze žák Stanislava Libenského.

48 Gizela Šabóková, nar. 1952, sklářská výtvarnice, absolventka Střední uměleckoprůmyslové školy sklářské v Železném Brodě, na Umprum v Praze žákyně Stanislava Libenského.

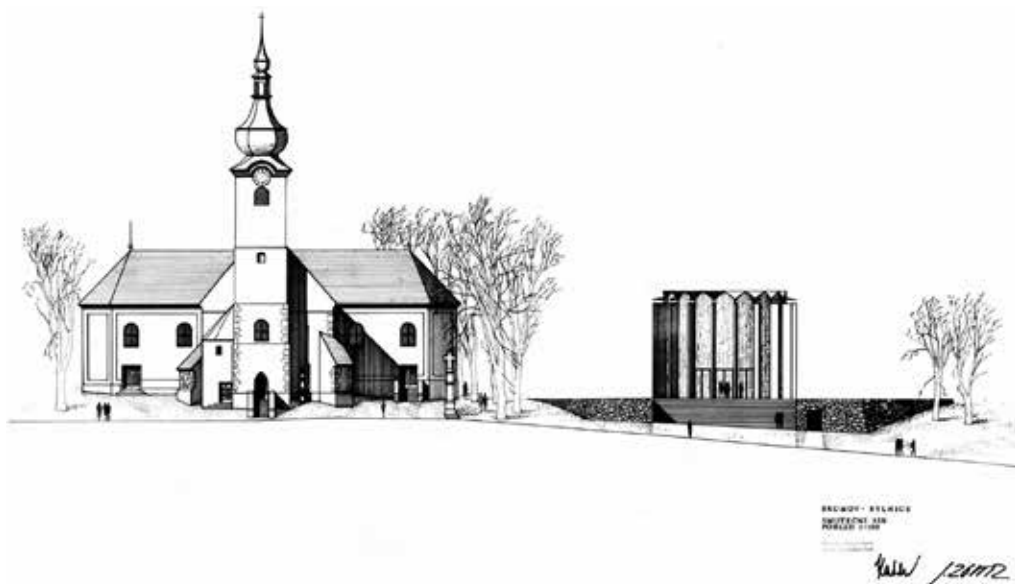
49 Třeštík, Jan, *Smuteční obřadní síň Chrudim. Rekonstrukce a přístavba objektu*, Chrudim 2014.

50 Brumov-Bylnice, městský archiv, Projektový úkol: Smuteční síň, Inženýrské středisko Spolku přátel žehu, Praha 1973.

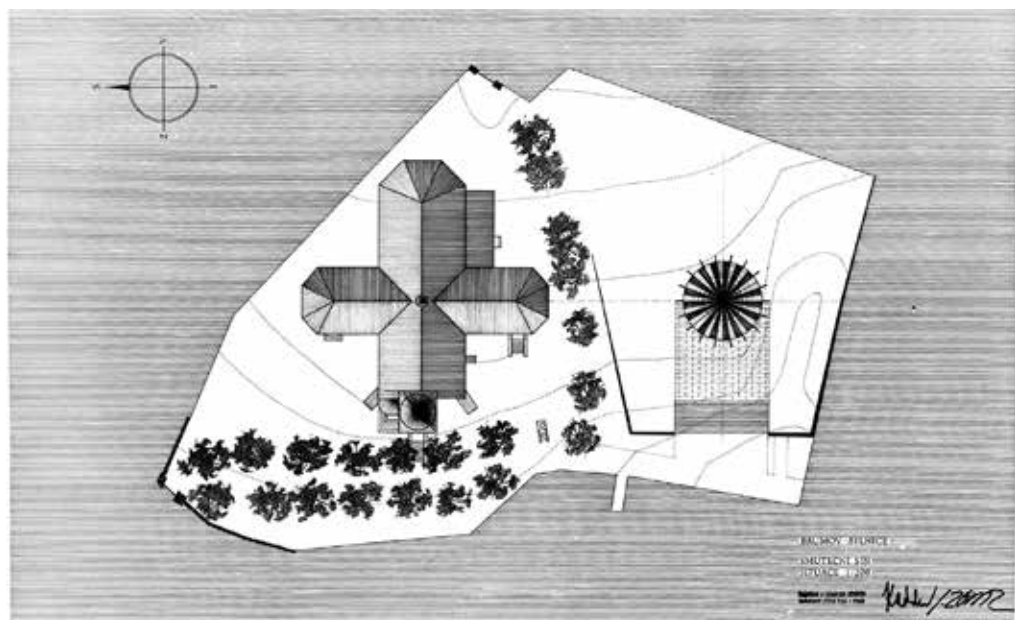
51 Tamtéž.

52 Miloslav Kadeřábek, nar. 1932, architekt, absolvent FAST ČVUT v Praze.

53 Jaroslav Zbořil, 1927–1978, architekt, designér.

Obr. 19a. Smuteční síň Brumov-Bylnice, pohled z původní studie, Miloslav Kadeřábek a Jaroslav Zbořil, 1973, reprofoto: Archiv Městského úřadu Brumov-Bylnice

Obr. 19b. Smuteční síň Brumov-Bylnice, půdorys z původní studie, Miloslav Kadeřábek a Jaroslav Zbořil, 1973, reprofoto: Archiv Městského úřadu Brumov-Bylnice

podélnou osou směřujících do středu kruhu. Výplně otvorů mezi pilíři tvoří celoprosklené stěny v kovových rámech z lisovaných pásových profilů, do nichž jsou vloženy tabule s výplněmi listrovaného skla.⁵⁴ Z nástupní terasy vedou do obřadní síně troje převýšené dvoukřídlé dveře. Speciální úprava skel vytváří duhový efekt, současně s odrazem okolní zeleně a fasády barokního kostela. Ve výsledku vznikla

54 Listrování – na povrch vychladlého skla se nanáší olejové roztoky solí těžkých kovů (směs Co, Cr, Bi, Mn), které po vypálení vytvoří tenký tuhý povlak s duhovým efektem.

Obr. 19c. Smuteční síň Brumov-Bylnice, pohled na smuteční síň při příchodu od města, foto: NPÚ, Renata Vrabelová, 2024

vedle kostela prosklená, opalizující, částečně transparentní a částečně reflexní, 12 metrů vysoká „koruna“, zalomenými špicemi směřující k nebi. Projektem navržená železobetonová lomená skořepina stropní konstrukce byla během realizace z důvodu značné náročnosti a nereálnosti provedení v rámci akce Z změněna na konstrukci ocelovou,⁵⁵ která v kombinaci s dřevěnými vazníky zajišťuje prostorovou tuhost stavby. Střecha, pokrytá měděným plechem, v úžlabích se sklonem 16 %, je opatřena chrliči.

Interiéru dominuje strop s nosníky, které se od pilířů po obvodu sbíhají do středu a obložené bíle natřeným sololitem vytvářejí obraz slunce s paprsky. Vlevo od vchodu byl situován polokruhový chór, vpravo od centrálního katafalku kopíruje kruhový půdorys jednoramenné zaoblené schodiště spojující obřadní síň s místností pro pozůstalé v podzemní části 1. podlaží. Zde se za prosklenou stěnou nachází prostor pro vystavení rakve se zesnulým. Zdvíhací zařízení zajišťuje vertikální pohyb rakví, které mohou být uloženy v chladicí místnosti.

Součástí návrhu bylo výtvarné řešení interiéru, včetně uměleckých děl, kterými byly art protis a reliéf na masce katafalku. Podlaha obřadní síně byla vyskládaná z mramorových dlaždic, v pomocných provozech byla použita dlažba teraco.

Podle architektonické studie na tzv. rekonstrukci smuteční obřadní síně z roku 2019⁵⁶ je snahou zachovat kromě funkce také architektonicko-výtvarné hodnoty a estetické

55 Město Brumov-Bylnice, archiv: Městský národní výbor v Brumově-Bylnici. Rozhodnutí o povolení změny stavby střešní konstrukce u smuteční síně podle § 68 zák. č. 50/76 Sb. ze dne 6. 1. 1977.

56 ZÁMEČNÍK, Marek, *Prověřovací architektonická studie rekonstrukce smuteční síně Brumov-Bylnice: Autorská zpráva*, Brumov-Bylnice 2019.

Obr. 19d. Smuteční síň Brumov-Bylnice, interiér obřadní síně, foto: NPÚ, Renata Vrabelová, 2024

působení, s použitím soudobých kvalitních materiálů. K prioritám oprav patří výměna okenních výplní, které kromě nevyhovujících tepelně technických vlastností jsou za hranici životnosti.⁵⁷

Podle studie má být současně „provedena oprava vnitřních prostor, spojená s modernizací interiéru dle současných estetických a provozních požadavků“.⁵⁸ Z hlediska památkové ochrany je otázkou, co je myšleno současnými estetickými požadavky. Je zřejmé, že výsledná, v rámci akce Z realizovaná stavba byla limitována také materiálovými možnostmi. Například podlaha obřadní síně je vyskládaná z mramorových dlaždic různých formátů a velikostí, což nepůsobí adekvátně požadovanému důstojnému prostředí. Studie navrhuje novou podlahu z lesklého hlazeného betonu ve světle šedé, téměř až bílé barvě, s dilatačními spárami reflektujícími členění oken. Nicméně pro zachování původního záměru by mohlo být vhodné i dodržení projektem zamýšleného materiálu, tedy mramoru, i když tentokrát již ve výtvarně promyšlené skladbě, která by obřadní význam objektu podpořila. Nové zasklení je uvažováno čirým sklem, za katafalkem s motivem z mléčného skla. Je zřejmé, že touto změnou by obřadní síň ztratila velkou část svého kouzla opalizující fasády.

Smuteční obřadní síň v Brně-Židenicích

Obnova, přestavba nebo demolice jsou častými náměty diskuzí při nakládání s bezmála 50 let starými objekty, které nezaprou svoji uměleckou hodnotu a památkový potenciál. K významnému střetu s nečekaným obratem došlo v brněnských Židenicích. Zdejší smuteční síň je příkladem funerální architektury pojaté v plném významu pojmu architektonické

57 ZÁMEČNÍK, Marek, *Prověřovací architektonická studie rekonstrukce smuteční síně Brumov-Bylnice: Autorská zpráva*, Brumov-Bylnice 2019.

58 Tamtéž.

Obr. 20a. Smuteční síň Brno-Židenice, pohled na hlavní fasádu od jihozápadu, foto: NPÚ, Martin Šolc, 2018

dílo. Autor stavby Ivan Ruller⁵⁹ plánoval vytvořit z židenické smuteční obřadní síně ústřední prvek zdejšího hřbitova. Ten měl v praktické rovině propojovat historickou část s nově koncipovanou částí a v té symbolické vyjadřovat za pomoci horizontál a vodních prvků motivy z řecké chrámové architektury a mytologie – řeky podsvětí Acheron a Styx.

Ruller zprvu vyhotovil studii objektu (1977), načež vypracoval úvodní projekt (1979) a dále zpracoval v Brnoprojektu společně s Pavlem Šrubářem dokumentaci pro provedení stavby (1981). Šest let po započetí plánování byla zahájena stavba v rámci akce Z (1983–1985). Souběžně s výstavbou vypracoval Ruller návrhy na interiéry (1983). Na umělecké a řemeslné výzdobě se podílela řada významných umělců své doby, jeho blízkých přátel, často perzekuovaných režimem. Jmenovitě: Valér Kováč, František Navrátil, Jan Severin, Miroslav Netík, K. Klačka, J. Pink, Libor Gabriel, Jindřich Kumpošt, Karel Rechlik, Vlastimil Korous, Ida Vaculková, Věra Krylová, Jiří Fusek, Tomáš Ruller, Ivan Blažek, Petr Uhlíř a Z. Novotný.⁶⁰

Budova obřadní síně je v areálu hřbitova umístěna podél jihozápadní osy, s hlavním průčelím směřujícím k ulici Komprdova. Nízká rozložitá stavba na půdorysu písmene H se skládá ze dvou podélných pavilonů s plochou střechou a jedné spojující převyšující části s dvěma pultovými segmentově prohnutými střechami. Na klasické tvarosloví odkazuje redukovaný portikus s pilíři a překladem obloženým šedým mramorem. Vnější fasáda je kromě mramoru obložena štípanou břidlicí a svislým prkenným obkladem v hnědé barvě. U hlavního průčelí je od roku 1987 situována plastika Olbrama Zoubka – původně dílo pro stanici metra Pankrác *Pankráčtí hrdinové* (1967). Interiér je uzavřený s minimalizovanými průhledy ven. Katafalk jako ústřední motiv je koncipován teatrálně před

⁵⁹ Ivan Ruller (1926–2018), architekt, pedagog, absolvent brněnské techniky, profesor a v letech 1990–1994 děkan FA VUT v Brně.

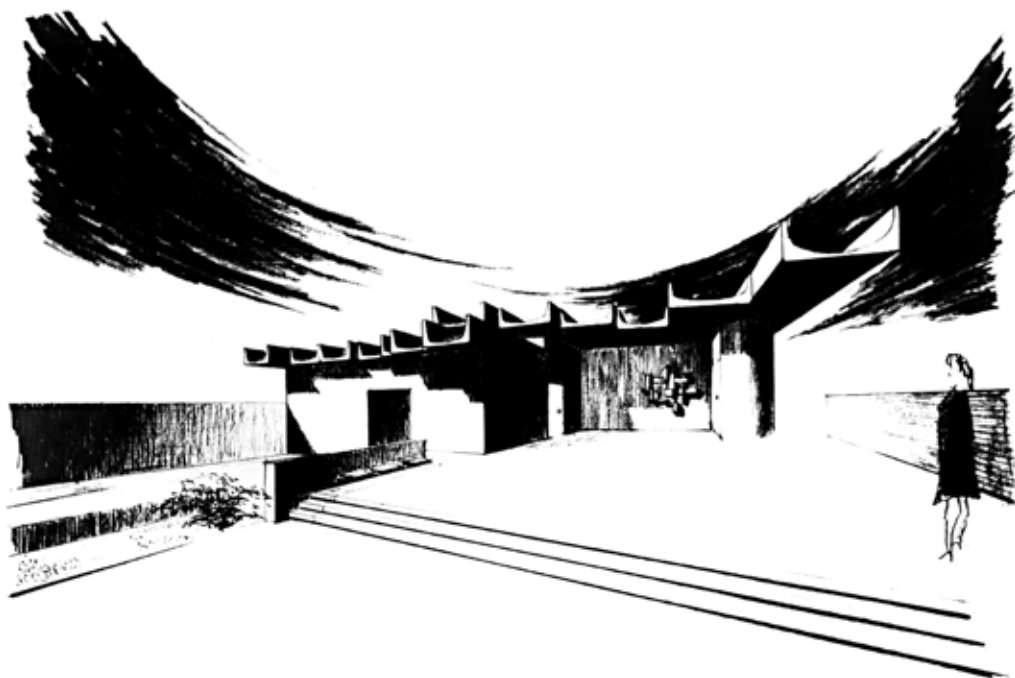
⁶⁰ *Spolupráce výtvarníka s architektem: přehled prací za rok... [1983; 1984; 1985]*, Praha [1983; 1984; 1985], s. [82; 5–6, 10–11, 16; 12].

Obr. 20b. Smuteční síň Brno-Židenice, jižní nároží s plastikou Olbrama Zoubka, foto: NPÚ, Martin Šolc, 2018

Obr. 20c. Smuteční síň Brno-Židenice, pohled do atria od jihovýchodu, foto: NPÚ, Martin Šolc, 2018

Obr. 21a. Studie smuteční síně Koryčany, Jan Keith, listopad 1971, reprofoto: Město Koryčany

plnou stěnou s umělým osvětlením. Hlavní síň osvětluje odstíněné světlo z prosklených bočních částí a horní osvětlení.

Po necelých deseti letech užívání byl vypracován firmou Hermany a Šmikmátor odborný posudek na stav stavby (1996). Poté byla budova definitivně uzavřena (2007) a postupně za významného přispění nenechavců chátrala. Zároveň nastala diskuse, zda objekt odstranit či rehabilitovat s využitím dochovaných prvků. Byla zpracována studie Iljou Coufalem, která de facto nahrazovala původní Rullerovu stavbu, z níž si přebírala antické motivy a symbolický esprit (2011).⁶¹ V roce 2017, po vlně zájmu veřejnosti o toto původní dílo, bylo magistrátem odvoláno šest let staré rozhodnutí o demolici stavby. Následně probíhaly přípravy na obnovu a restaurování uměleckých a řemeslných prvků, ač se nejedná o památkově chráněný objekt. Projekt obnovy byl svěřen Marku Štěpánovi. Práce na obnově byly zahájeny v roce 2023 a mají trvat do roku 2024. Zároveň se na podporu obnovy koná řada kulturních akcí.

Opačného výsledku se dostalo smuteční síni v Broumově. Nutno podotknout, že utilitární síň, připomínající spíše garáž, situovaná na bývalém evangelickém hřbitově, nedosahovala ani v detailu kvalit Rullerova gesamtkunstwerku. Nová archetypální forma (2018) navržená trojicí Pavel Rydlo, Pavel Tůma a Petr Šulc přinesla do blízkého sousedství národní kulturní památky, dřevěného kostela Panny Marie, důstojného partnera. Obdobného „povýšení“ se dostalo márnici ve Spytihněvi, která byla přebudována na smuteční síň (2016). Architekt Ivan Bergmann využil archaického vzezření formy márnice z křemičitých cihel jako jádra stavby, k němuž doplnil obal ve formě lehké konstrukce z lepených rámců. Vnější černý plášť, vnitřní dřevěné obložení a bílá zděná konstrukce dotvořily utilitární stavbu do podoby malého chrámu.

Smuteční síň v Koryčanech

Pozoruhodná stavba vznikla v letech 1971–1978 v malém městečku na Kroměřížsku. Její brutalistní vzezření nezapře inspiraci severskou architekturou a dalšími tvůrci moderních sakrálních staveb. Na rozdíl od pozdějších smutečních síní využívajících

61 Blíže k devastaci viz: BLAŽKOVÁ, Gabriela, *Smuteční síň v Brně-Židenicích*, Brno 2013, s. 73–89.

Obr. 21b. Smuteční síň Koryčany, nástupní prostor, foto: NPÚ, Petr Svoboda, 2023

pohledového betonu je ta koryčanská skutečně syrová a svébytná. Dominantou je střeška montovaná z železobetonových dílců, pohledově uplatněných i v interiéru. Podle původního návrhu⁶² měla být v pohledovém betonu rovněž horizontálně šalovaná fasáda kombinovaná s vertikálními prosklenými výplněmi u vstupů a skleněnou fasádou za katafalkem. Na horizontální linie střešních dílců navazuje v interiéru mosazné svítidlo, ale také sedačky v materiálové kombinaci betonu a dřeva či betonový řečnický pultík a katafalk. Výdechy vytápění a vzduchotechniky jsou řešeny mosaznými otvory ve stěnách. Především v exteriéru síň zdobí několik uměleckých děl a výtvarných doplňků, na kterých se podíleli Ivar Otruba,⁶³ Stanislav Kratochvíl,⁶⁴ Jan Keith⁶⁵ a Oldřiška Keithová-Kuchařová.⁶⁶

Stavba nikdy nebyla postavena zcela v souladu s projektovou dokumentací. Velké plochy syrového betonu by v druhé půli 70. let neměly vyznívat překvapivě, nicméně v realitě maloměsta nebyly vnímány zcela pozitivně. Z iniciativy místních občanů tak postupně probíhaly adaptace, které tvrdý a surový vjem poněkud změkčily využitím omítek a v nedávné době také kontaktním zateplením a změnou barevnosti. Z původních prvků zůstaly především střeška z prefabrikovaných betonových dílců, která je dosud bez omítky i v interiéru, nebo betonový řečnický pultík, katafalk a sedadla.

Smuteční síň v sobě nese ale ještě jiné poselství, které není přímo spojeno s architekturou. Jde o jednu z mála staveb architekta Jana Keitha, jehož život ovlivnil jeden

62 KEITH, Jan, *Studie smuteční obřadní síně a úpravy hřbitova v Koryčanech*, Brno, Krajská organizace pro technický rozvoj v MH a míst. staveb v Brně 1971. Získáno z archivu provozovatele.

63 Ivar Otruba (1933–2022), krajinářský architekt, pedagog, absolvent Vysoké školy zemědělské v Brně, profesor na Mendelově univerzitě v Brně.

64 Stanislav Kratochvíl, nar. 1943, výtvarník.

65 Jan Keith, nar. 1945, architekt, absolvent FA VUT v Brně.

66 Oldřiška Keithová-Kuchařová (1921–2003), výtvarnice.

Obr. 21c. Smuteční síň Koryčany, interiér haly, foto: NPÚ, Petr Svoboda, 2023

z klíčových politických procesů 50. let minulého století.⁶⁷ Narodil se na konci války v lednu 1945 v Brně manželům Karlovi a Oldřišce Keithovým. Oldřiška však byla v září 1949 zatčena v politickém procesu s Petrem Křivkou, jenž měl být údajně vedoucím protistátní skupiny. V realitě byl Křivka sousedem Keithových, bývalým legionářem působícím ve Francii a členem ochranky prezidenta Edvarda Beneše. V procesu byli každopádně k drakonickým trestům odnětí svobody i zabavení veškerého majetku jako účastníci skupiny odsouzeni oba manželé, Karel i Oldřiška. Jejich syn Jan tak vyrůstal se svou babičkou až do roku 1956, kdy byla Oldřiška propuštěna na základě amnestie prezidenta Antonína Zápotockého.⁶⁸ Perzekuce se pochopitelně podepsaly také na možnosti Jana studovat. Po dokončení základní školy mu nebylo umožněno pokračovat ve studiu a musel nastoupit k výkonu pomocných zednických prací. Doplnit vzdělání si mohl až za společenského uvolnění po polovině 60. let. Vytvoření projektu pro smuteční síň v Koryčanech tak spadá do relativně krátkého období, kdy mohl architekt pod hlavičkou Krajské organizace pro technický rozvoj v místním hospodářství a místním stavebnictví (KORT Brno) pracovat samostatně na tvůrčí zakázce. Coby výtvarnice se přitom na výzdobě této stavby mohla podílet i architektova matka.

Smuteční síň v Koryčanech je dnes po několika adaptacích především nositelem silného historického příběhu a ojedinělým dílem regionálně působícího architekta a výtvarných umělců. Je nadále využívána k původnímu účelu, vlastník – město – ji pronajímá

67 Příběh podrobně viz LNĚNIČKOVÁ, Kateřina, *Příběh Oldřišky Keithové, středoškolská odborná činnost*, Brno: Gymnázium Brno-Řečkovice 2020.

68 Národní archiv, fond Správa sboru nápravné výchovy, Praha – osobní vězeňské spisy, osobní vězeňský spis Oldřišky Keithové, list 32.

komerční pohřební službě. Obyvatelé si na brutalistní styl v pozměněné formě zvykli a jakkoliv v dnešní podobě nejde o architektonickou ikonu, stala se budova významným prvkem místního dědictví.

Závěr

Funerální stavby z období 20. století realizované na území dnešní České republiky představují mimořádné bohatství prefabrikací téměř nespoutané tvůrčí architektury spojené s kvalitním uměleckým a řemeslným vybavením. Většina z nich stále slouží svému účelu a významná část si rovněž uchovává značnou míru autenticity. Státní památkové péči tak krematoria a smuteční síně nabízejí značný potenciál, a to i vzhledem ke skutečnosti, že zejména profánní síně z druhé poloviny 20. století jsou typově výjimečné i v mezinárodním kontextu.

Problematika péče o tuto typologickou kategorii staveb se nikterak nevymyká z otázek péče o architekturu 20. století obecně. Dnes památkově chráněné stavby z období první republiky prodělaly první (obvykle technologické) přestavby krátce po válce, další adaptace už se konaly pod dozorem památkářů. Nutné změny v provozu jsou dnes většinou řešeny přístavbami a novostavbami viditelně odlišenými od historických staveb.

Z druhé půle 20. století prozatím památky této typologické kategorie prakticky nemáme.⁶⁹ Představa, že mezi nimi mohou být zcela autenticky dochované, intaktní stavby je však téměř nereálná.⁷⁰ Mnohdy jde o stavby experimentální – využívající nové technologie, architektonické formy či prostorová řešení. Další z řady problémů je otázka návrhu a výstavby v době socialismu. Velkou část původních projektů, mnohdy výsledků veřejných soutěží, museli jejich autoři přepracovat s ohledem na nedostatek financí, nedostupnost stavebních technologií nebo nemožnost nakoupit stavební materiál či vybavení v cizině. Samotná realizace pak probíhala nejčastěji v tzv. akci Z, kdy část stavebních prací byla provedena dodavatelsky a část svépomocí místními občany. Přestože víme o účasti mnoha profesionálů na brigádních akcích i o tom, že sami architekti projekty přizpůsobovali tomuto typu výstavby, vznikalo velké množství vad a nedodělků, jež se následně neřešily. I to je důvod, proč k prvním opravám a adaptacím docházelo mnohdy jen několik let po výstavbě. Podle názoru autorů tohoto příspěvku by tato skutečnost i v porovnání se současnou (a nikoliv zásadně odlišnou) stavební praxí neměla být překážkou prohlašování hodnotných staveb za kulturní památky. Realita však ukazuje, že Ministerstvo kultury, jakožto organizace za prohlašování zodpovědná, je jiného mínění. Důvodem však není jen nekvalita – v zásadě žádná stavba není provedena dokonale vzhledem k jejímu postupně se proměňujícímu způsobu využití. Adaptacemi procházejí všechny stavby a ani ty nejznámější nejsou výjimkou. Doplnění velkorysých nástupních ploch, parkových úprav, instalace uměleckých děl nebo třeba rozšíření vestibulů proto nelze automaticky považovat za újmu na památkových hodnotách. V řadě případů stojí vedle sebe v rámci jedné realizace práce zvyšující estetickou a užitnou hodnotu stavby spolu s pracemi problematickými ve vztahu k původnímu architektonickému konceptu. Navzdory relativnímu nízkému stáří posuzovaných staveb je tudíž obtížné posoudit, co je případně návrat k poslednímu hodnotnému stavu.

Současnost pak před nás staví zvýšené nároky na tepelně technické vlastnosti staveb stejně jako požadavky na jednoduchý provoz s pokud možno minimálním počtem pracovníků, krátké a efektivní komunikační trasy i pohodlí návštěvníků smutečních obřadů. Dostát těmto požadavkům a udržet klíčové památkové hodnoty staveb je skutečnou výzvou. Nabízí se přirovnání péče o nejmladší hodnotné budovy ke konverzím průmyslového dědictví, kdy jsou přesně vymezeny hodnoty k zachování a další úpravy jsou posuzovány v kontextu kompatibility s těmito hodnotami. Někdy je tak možné třeba i rehabilitovat některý z nerealizovaných záměrů. V každém případě lze vlastníkům a projektantům obnovy všech „pamětihodných“ staveb doporučit postup, který je obvyklý

69 Výjimku tvoří krematorium Praha-Motol, rejst. č. ÚSKP 106763.

70 K problematice nejnověji KRACÍK, Matyáš, *Poválečná architektura jako památka*, Praha 2023.

v institucionální památkové péči.⁷¹ Tedy zpracování průzkumů: v ideálním případě stavebněhistorického, stavebně-technického, případně pasportizace hodnotných prvků. Z nich by měla vycházet koncepce obnovy následně využitá jako zadání pro projektovou dokumentaci. Reálný život však tento plnohodnotný přístup často neumožňuje – naléhavé potřeby oprav či nutnost rychle investovat dostupné prostředky vedou k nouzovým či kompromisním řešením. I v takových případech je důležité sledovat alespoň myšlenou vizi celku, která v budoucnu umožní plnohodnotnou rehabilitaci stavby. Situaci nepomáhá ani to, že v mnoha případech málo komunikují vlastníci (zpravidla obec) jako zadavatel projekčních prací, uživatel (pohřební služba v pronájmu) a projektant. K projektantovi se pak nedostávají provozní požadavky uživatele a často ani hodnoty, kterých si místní komunita na dané stavbě váží.

S ohledem na aktuálnost výše zmíněných oprav a adaptací je nyní naléhavé, aby alespoň ty nejhodnotnější ze staveb smutečních síní a krematorií dostaly institucionální památkovou ochranu. Bez ní bude, jakkoliv angažovaná, péče o poválečnou architekturu „... někde mezi aktivismem, squattingem a kurátorstvím...“⁷² Zároveň riskujeme ztrátu jednoho zcela mimořádného fenoménu v české architektuře 20. století.

Summary

Crematoria and funeral parlours/halls represent typologically unusually interesting architecture exclusively associated with the 20th and 21st centuries, more precisely with the period after the First World War. If the construction of crematoria was related to the popularity of cremation and desacralization affected them rather secondarily by the original rejection of this method by the church, the funeral parlours built especially after the Second World War are already programmatically related to the communist regime's efforts to break the links between the sacral ceremony and funeral. In any case, even the oldest of the buildings in the typology under study are relatively young monuments. On the one hand, the approach of the conservation of heritage to such young buildings cannot deviate from the long-established paradigm; on the other hand, these buildings have their own specifications that must be taken into account and reflected in the requirements for protection, care and daily operations.

The post-war funerary buildings in particular have not been declared cultural heritage sites so far. That is why it is necessary to point out their values and various ways of their protection, as well as the possibilities of sensitive modernisation or completion. Various ways of maintaining and adapting funeral halls/parlours are documented in the article in several short case studies, through which the authors have tried to capture different approaches to preserving different values. The funeral hall in Český Brod is an example of one of the most valuable buildings of the architecture of the 1960s and 1970s. It had already been highlighted by earlier research by the National Heritage Institute, on the basis of which a total of twelve proposals were

prepared and submitted for the declaration of a cultural heritage site (ten funeral parlours and two crematoriums). The ceremonial hall of the new Jewish cemetery in Ostrava was selected as the only Jewish funeral parlour from the second half of the 20th century in the Czech Republic.

It was built at the very end of the socialist era and can still be found in an authentic state, with only routine maintenance being carried out. Similar approach has been adopted by the administrators of the funeral parlour in Chrudim, being exemplary from the heritage protection perspective. Here, the building already needs to be adapted to meet operational needs, the project has been entrusted to the author of the original building and is still awaiting implementation. The situation in the remarkable hall in Brumov-Bylnice is very similar. Here, the adaptation could no longer be entrusted to the authors of the original work, yet the chosen method of restoration is in principle very sensitive to the preserved values, with only a few minor controversies. The dramatic story of the funeral parlour in Brno-Židenice cannot be forgotten, where this long-term dilapidated building literally “narrowly escaped death” thanks to civic action and the support of the local government. The funeral parlour in Koryčany is an example of a building that has not survived in a sufficiently authentic form, nor has it gained popularity or respect because of its extraordinary architecture, it however carries a powerful story. Many other examples are being processed by the author's team for a forthcoming exhibition with a catalogue carrying crucial value, offering cross-sectional of mapping crematoria and funeral parlours from the 20th century in the Czech Republic.

71 Podrobně v: GIRSA, Václav – HOLEČEK, Josef – JERIE, Pavel – MICHONOVÁ, Dagmar, *Předprojektová příprava a projektová dokumentace v procesu péče o stavební památky*, Praha 2004.

72 MORAVČÍKOVÁ, Henrieta, *Pamiatky modernej architektúry a alternatívne stratégie ich ochrany*, *Projekt: Slovenská architektonická revue*, 2017, roč. 59, č. 3,4/503,504, s. 39.

Prameny a literatura

Archivní a sbírkové fondy

Archiv města Brumov-Bylnice

Archiv Technických služeb Český Brod

Archiv Židovského muzea v Praze, fond Židovská náboženská obec

Národní archiv, fond Správa sboru nápravné výchovy, Praha – osobní vězeňské spisy

Literatura a vydané prameny

BAŠTA, Antonín, Co nás čeká v druhém pololetí 2013?, *Dolnokralovický občasník*, červen 2013, s. 2.

BERKEMANN, Karin (ed.), *Kirchen für neue Städte: Religiöses Bauen der Spät- und Postmoderne in der DDR*, Berlin 2024.

BLAŽKOVÁ, Gabriela, *Smuteční síň v Brně-Židenicích*, Brno 2013.

CUBR, František, Tvůrčí skupina Stanislav Franc, Luděk Hanf, Jan Nоваček, *Architektura ČSR*, 1970, roč. 29, č. 2, s. 49.

GIRSA, Václav – HOLEČEK, Josef – JERIE, Pavel – MICHOLINOVA, Dagmar, *Předprojektová příprava a projektová dokumentace v procesu péče o stavební památky*, Praha 2004.

GROYS, Boris, *Gesamtkunstwerk Stalin: rozpolcená kultura v Sovětském svazu: Komunistické postskriptum*, Praha 2010.

CHROMKOVÁ, Lucie, *Smuteční síň v architektuře českých zemí v letech 1954–2017*, nepublikovaná diplomová práce, Olomouc: Katedra dějin umění Univerzity Palackého 2018.

KEITH, Jan, *Studie smuteční obřadní síně a úpravy hřbitova v Koryčanech*, Brno, Krajská organizace pro technický rozvoj v MH a míst. staveb v Brně 1971.

KITTRICH, Josef, Soutěž na řešení typů vzorových projektů smutečních síní pro obce do 5000 a do 15000 obyvatel, *Architektura ČSR*, 1964, roč. 23, č. 7, s. 465–470.

KLENOVSKÝ, Jaroslav, *Židovské památky Ostravy*, Ostrava 1998.

KOOLHAAS, Rem – OTERO-PAILOS, Jorge, *Preservation is Overtaking us*, New York 2014.

KOPEČEK, Pavel, *Liturgie a architektura: moderní sakrální architektura v Čechách a na Moravě*, Olomouc 2013.

KOUKALOVÁ, Šárka, *Smuteční obřadní síň Český Brod. Návrh na prohlášení za kulturní památku*, Praha 2022.

KOVÁŘ, Jan – DLÁBIKOVÁ, Ivona – PEŘINKOVÁ, Martina, *Smuteční síň: Prostor rituálu přechodu na jiný svět*, Ostrava 2020.

KRACÍK, Matyáš, *Poválečná architektura jako památka*, Praha 2023.

LNĚNIČKOVÁ, Kateřina, *Příběh Oldřišky Keithové*, středoškolská odborná činnost, Brno: Gymnázium Brno-Řečkovice 2020.

MENCL, František, Příští pražské hřbitovy a kremace, *Architekt SIA: Měsíčník pro architekturu, pozemní stavby a stavby měst*, 1942, roč. 41, č. 7, s. 157.

MORAVČÍKOVÁ, Henrieta, Pamiatky modernej architektúry a alternatívne stratégie ich ochrany, *Projekt: Slovenská architektonická revue*, 2017, roč. 59, č. 3,4/503,504, s. 39.

NĚMCOVÁ, Kateřina, *Vztah státu a církve v první ČSR*, nepublikovaná diplomová práce, Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity 2007.

REJCHL, Milan – SMLSAL, Otakar, *Smuteční obřadní síň. Typizační směrnice stavebního objektu. T 503 07/5*, Praha 1987 (doplněno 1988).

RIEGL, Alois, *Moderní památková péče*, Praha 2003.

SVOBODOVÁ, Markéta, *Krematorium v procesu sekularizace českých zemí 20. století: ideové, stavební a typologické proměny*, Praha 2013.

SZALAY, Peter, Paměť a dějiny: Ochrana architektonického a urbanistického dědictví z období totalitních režimů na Slovensku, in: *Moderné a/alebo totalitné v architektúre 20. storočia na Slovensku*, MORAVČÍKOVÁ, Henrieta a kol., Bratislava 2013, s. 108–129.

TŘEŠTÍK, Jan, *Smuteční obřadní síň Chrudim. Rekonstrukce a přístavba objektu*, Chrudim 2014.

Upozornění občanům, *Ostravský večerník*, 1977, č. 168, 26. 08., s. 2.

VAVERKA, Jiří, *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností na území Čech, Moravy a Slezska*, Brno 2004.

VICHERKOVÁ, Veronika, Na rozloučenou, in: *(a)typ: Architektura osmdesátých let*, VORLÍK, Petr (ed.), Praha, 2019, s. 171–172.

VICHROVÁ, Veronika, *Zánik kostelů v důsledku výstavby přehradních nádrží na příkladu kostela sv. Jana Křtitele v Dolních Kralovicích*, nepublikovaná diplomová práce, Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně 2010.

VRABELOVÁ, Renata a kol., *Metodika hodnocení a ochrany staveb 2. poloviny 20. století (se zaměřením na architektonické dědictví 60. a 70. let) vzhledem k jejich (možné) památkové ochraně*, Brno 2020.

VRABELOVÁ, Renata – SVOBODA, Petr, Reflexe mezinárodní architektury v československých funerálních stavbách, *Zprávy památkové péče*, 2022, roč. 82, č. 3, s. 385–400.

VRABELOVÁ, Renata – ŠOLC, Martin – SVOBODA, Petr, Funkce výtvarného umění v architektuře smutečních síní z pohledu památkové péče, *Zprávy památkové péče*, 2023, roč. 83, č. 3, s. 270–286.

ZÁMEČNÍK, Marek, *Prověřovací architektonická studie rekonstrukce smuteční síně Brumov-Bylnice: Autorská zpráva*, Brumov-Bylnice 2019.

Ing. Petr Svoboda (nar. 1977)

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, Metodické centrum moderní architektury
svoboda.petr@npu.cz

ORCID ID: 0000-0001-8535-776X

Absolvoval obor Elektrotechnické součástky a systémy na Fakultě elektrotechniky a informatiky a obor Ekonomika a řízení podniku na Podnikatelské fakultě Vysokého učení technického v Brně. Od roku 2007 pracuje v rámci Národního památkového ústavu. Do roku 2010 byl provozním náměstkem ředitele územního odborného pracoviště středních Čech v Praze, do roku 2013 pak náměstkem generální ředitelky pro správu památkových objektů, od roku 2015 působí na brněnském odborném pracovišti, v Metodickém centru moderní architektury. Specializuje se na obnovu památek architektury 20. století.

Ing. arch. Renata Vrabelová, Ph.D. (nar. 1959)

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, Metodické centrum moderní architektury
vrabelova.renata@npu.cz

ORCID ID: 0000-0002-2256-6983

Absolvovala Fakultu architektury, obor Rekonstrukce památkových objektů v roce 1984, disertační práci na téma *Brno 1945–1975 v kontextu československé architektury* obhájila tamtéž v roce 2016. Od roku 2016 působí na brněnském odborném pracovišti Národního památkového ústavu, v Metodickém centru moderní architektury, kde se zabývá zejména výzkumem architektury 20. století. V rámci programu NAKI (Národní a kulturní identity) pracovala v letech 2016–2021 jako koordinátor projektu *Analýza a prezentace hodnot moderní architektury 60. a 70. let 20. století*, od roku 2023 vede pětiletý projekt *Novostavby v historickém prostředí*. Podílí se na publikační činnosti Metodického centra moderní architektury.

Mgr. et Mgr. Martin Šolc, DiS. (nar. 1984)

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, Metodické centrum moderní architektury
solc.martin@npu.cz

ORCID ID: 0000-0002-8973-3555

Absolvoval Vyšší odbornou školu arch. Jana Letzela v Náchodě se zaměřením na obnovu historických budov (2007). Následovala čtyřletá praxe ve stavební projekční kanceláři. Souběžně vystudoval dějiny umění (2014) a management v kultuře (2015) na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Od roku 2014 je zaměstnancem Národního památkového ústavu, pracoval v Kroměříži na pozici odborného garanta pro města Zlín a Luhačovice, od roku 2016 působí na brněnském odborném pracovišti v Metodickém centru moderní architektury v Brně. Je autorem a spoluautorem publikací se zaměřením na památkovou péči a dějiny architektury 19. a 20. století.